

Boplatslämningar vid

Vallentuna kyrka

Arkeologisk utredning med anledning av byggande av planskild korsning mellan Roslagsbanan och väg 268 norr om Vallentuna kyrka, Vallentuna socken och kommun. Uppland.

Göran Werthwein

Rapport 2001:27

Boplatslämningar vid

Vallentuna kyrka

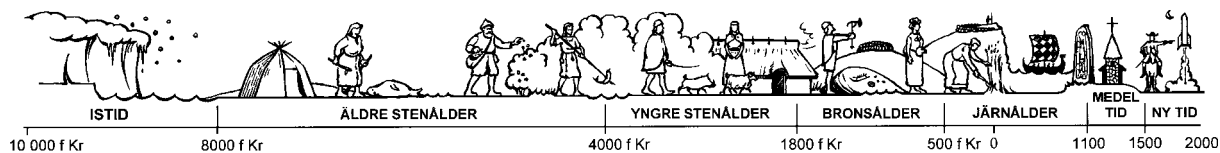
Arkeologisk utredning med anledning av byggande av planskild korsning mellan Roslagsbanan och väg 268 norr om Vallentuna kyrka, Vallentuna socken och kommun. Uppland.

Göran Werthwein

Rapport 2001:27

 STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM

Box 6176 102 33 Stockholm
Tel 08-690 69 60 Fax 08-32 32 72
Besöksadress: Klarahuset, Sabbatsbergsvägen 6
Hemsida www.lansmuseum.a.se

Tidaxel: Mats Vänehem

Innehåll

Sammanfattning	7
Bakgrund	7
Topografi och fornlämningsmiljö	7
Syfte och metod	9
Resultat	9
Tolkning	11
Referenser	12
Tekniska och administrativa uppgifter	12

Figurer

Fig. 1. Utredningsområdet markerat på Blå kartan	6
Fig. 2. Ekonomiska kartan med den planerade vägkorsningen inlagd	8
Fig. 3. Del av kommunens detaljkarta med de schaktade ytorna markerade	10

Bilagor

- Bilaga 1. Historiskt kartöverlägg
- Bilaga 2. Tabell över schakt, anläggningar och fynd

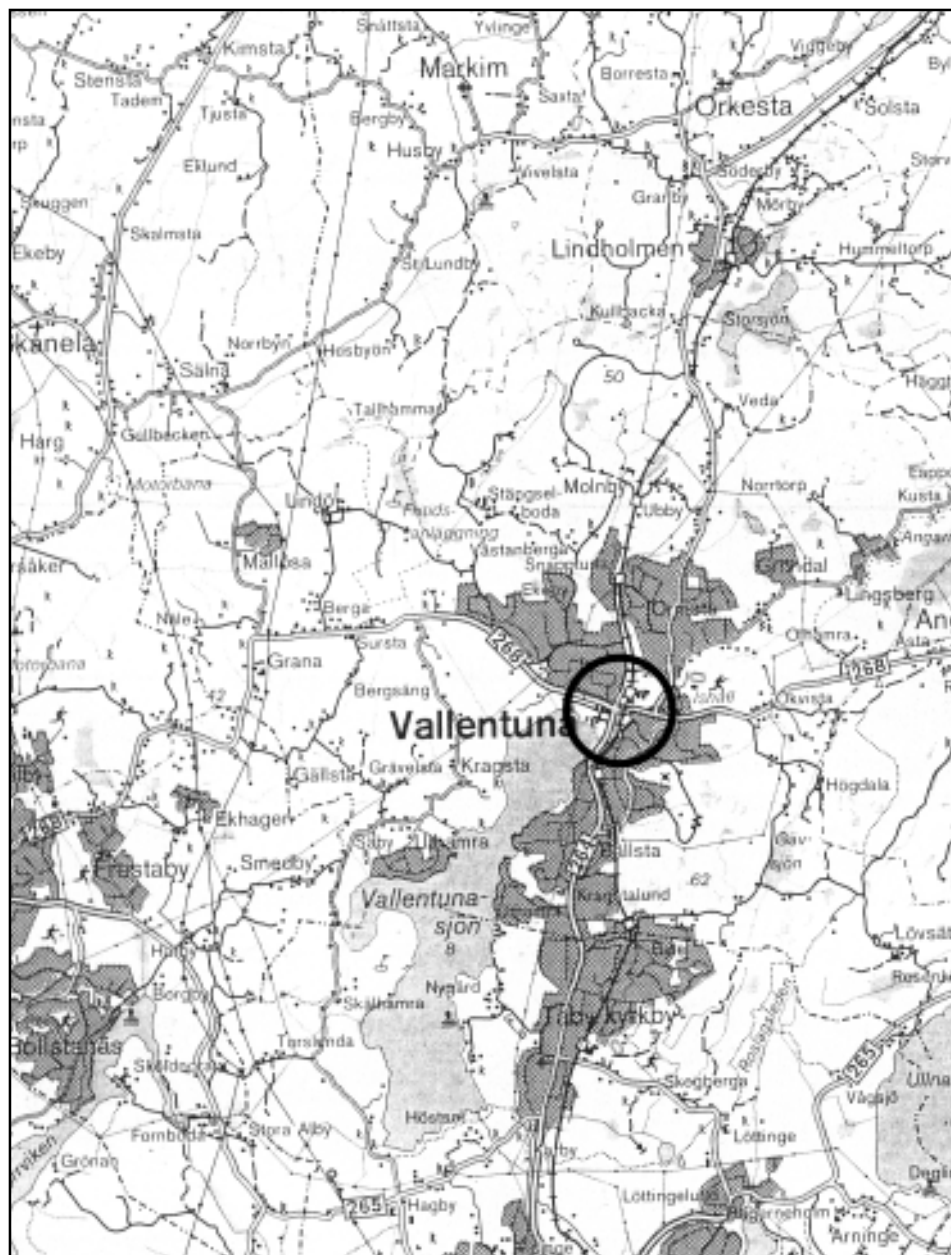

Fig. 1. Utredningsområdet markerat på Blå kartan, skala 1:100 000.

Sammanfattning

Stockholms läns museum har under november 2001 utfört en arkeologisk utredning vid Vallentuna kyrka, Vallentuna socken och kommun, Uppland. Orsaken till utredningen var att Vallentuna kommun planerar att detaljplaneändra området norr om kyrkan för att möjliggöra utbyggnad av en planskild korsning mellan väg 268 och Roslagsbanan. Syftet med utredningen var att ta reda på om tidigare ej kända lämningar fanns inom utredningsområdet.

Området har inventerats och inga nya synliga lämningar kunde påvisas. På grund av att stora delar av den planerade vägkorsningen berör redan idag befintliga trafikerade vägar koncentreras maskinschaktningen till de delar som var fria från asfalt och ledningar. Ett område var beläget omedelbart öster om Roslagsbanan i åkermark och ett annat område var beläget omedelbart intill/öster om kyrkogården, i anslutning till bebyggelselämningarna, Raä 456.

De schakt som grävdes öster om Roslagsbanan innehöll inget av antikvariskt intresse, men omedelbart öster om kyrkan påträffades flera intressanta lämningar. Dessa utgjordes av ett tjockt kulturlager, fynd och anläggningar såsom en stenansamling samt ett stolphål. Kulturlagret var ca 0,5 meter tjockt och tangerade området med bebyggelselämningarna Raä 456.

Slagg som vid ett tidigare tillfälle påträffats på Raä 456 har ¹⁴C-analyserats och daterats till 1660 e.Kr. +/- 85 år. Denna datering stämmer väl med dateringen av vissa keramikskärvor som påträffades i kulturlagret vid den nu aktuella utredningen (1600-1700 tal). I botten av schakt 1 påträffades även en skärva av förhistorisk typ. Detta ger tillsammans med fynd av bränd lera och de påträffade anläggningarna tolkningen att det, intill kyrkan, finns lämningar av boplatsskikt som spänner över en större period än vad som tidigare är känt (vikingatid-1600-tal).

Stockholms läns museum gör även bedömningen att det finns goda möjligheter att påträffa ytterligare fragment av runstenar, då främst i den stenterrass som finns intill den planerade gång- och cykelvägen, och som kommer att beröras av den eventuella exploateringen.

Bakgrund

Anledningen till den arkeologiska utredningen var att Vallentuna kommun planerar att ändra detaljplanen för området norr om Vallentuna kyrka. Detta för att möjliggöra utbyggnad av en planskild korsning (fig. 2). Länsstyrelsen beslutade att en arkeologisk utredning skulle utföras av Stockholms läns museum (Lst dnr 2021-01-13311), vilka utförde den under november 2001. Uppdragsgivare var Vallentuna kommun.

Topografi och fornlämningsmiljö

Undersökningsområdet är beläget omedelbart i norra änden av Vallentunasjön, vid Kyrkviken. De lägre liggande ytorna utgörs av åkermark, ca 5-10 meter över havet, med impediment och högre terräng runt omkring. Dessa impediment har ca 25

meter över havet som högsta punkt. Höjderna är framförallt be vuxna med barrträd. De lägre liggande ytorna utgörs av postglacial finlera och gyttjelera medan de högre ytorna består av morän och granit/aplit (SGU 1974).

Fig. 2. Ekonomiska kartan 111 Of Vallentuna med den planerade vägkorsningen inlagd. De rasterade områdena visar vilka ytor som schaktades. Skala 1:10 000.

Den odlade marken finns framförallt väster om utredningsområdet och mot norr och öster breder Vallentuna samhälle ut sig. I sydväst ligger Vallentunasjön (se ovan).

Vallentuna socken är rik på fornlämningar och ett antal är belägna kring kyrkan eller i dess närhet. Majoriteten av lämningarna vid kyrkan utgörs av runstenar/runstensfragment (Raä 16,17, 391 och 411), men det finns även ett gravfält omedelbart i sydväst med ca 45 synliga gravar (Raä 18) och bebyggelse lämningar (Raä 456) omedelbart öster om kyrkogården. Dessa bebyggelse lämningar utgörs bl.a. av husgrunder i form av spisrösen, men även en överlagrad höglignande lämning finns intill bogårdsmuren (fig 2). Inom denna yta har man tidigare påträffat slagg som daterats med hjälp av ¹⁴C-metoden. Dateringen blev 1660 e.Kr. +/- 85 (FMR).

De äldsta delarna av Vallentuna kyrka dateras till omkring år 1200. Under 1984 grävdes ett schakt i grusgången som leder upp till kyrkan samt ett schakt, ca 40 meter, norr om densamma. Man tolkade spåren som påträffades dels som en del av kyrkvallen men även som ett lager med dumprester (bl.a. tegel, spik, sot- och kol) efter 1856 års brand i kyrkan. Man besiktigade även arbetet i samband med om-

byggnaden av Väsbyvägen norr om kyrkan och kunde då tydligt se ett snitt av vägens äldre sträckning (Sjösvärd 1985).

Det arkeologiska resultatet av ovanstående undersökning har ifrågasatts av K. E. Mörk (Vallentuna hembygdsförening) där denne bl.a. är tveksam till var man tippade brandmassorna. Efter samtal med äldre Vallentunabor säger sig Mörk veta att tippningsplatsen ej var på det område som beskrivs i rapporten (Lst dnr 220-1993-35422). Om så är fallet bör alltså det lager med tegelflis, spik och rikligt med sot och kol från undersökningen 1984 kanske förklaras på annat sätt.

År 1937 gjorde man en yttre och inre restaurering av kyrkan. I samband med detta utfördes byggnadsarkeologiska undersökningar (Sjösvärd aa).

Syfte och metod

Länsstyrelsen har skrivit i sitt beslut (dnr 2021-01-13311) att närheten till Vallentuna kyrka innebär stor risk att stöta på ännu ej kända fornlämningar och syftet med utredningen var just att klargöra detta inom det område där Vallentuna kommun önskar att bygga den nya planskilda korsningen. Stora delar av den planerade planskilda vägkorsningen kommer att beröra redan befintliga trafikerade vägar. Enligt grundkartan som länsmuseumet erhållit ska vissa förändringar av gång- och cykelvägar ske varför den arkeologiska utredningsschaktningen har koncentrerats kring de ytor som låg fria från asfalt och ledningar. Dessa ytor var dels belägna omedelbart öster om kyrkan där gång- och cykelvägen skulle dras om och dels öster om Roslagsbanan (fig 3). I enlighet med beslutet har utredningen omfattat arkiv- och kartstudier, specialinventering samt sökschaktsgrävning med maskin.

Vid schaktningen användes en grävmaskin med planskopa. Jordlagret avlägsnades i tunna skikt ner till kulturlager/anläggningsnivå där sådant påträffades, annars ner till orörd nivå. Ett undantag var dock schakt 1 där ett mörk lager grävdes igenom för att kunna bestämma status. Samtliga schakt är inritade på plan utifrån manuell uppmätning.

Ett historisk kartöverlägg finns sedan tidigare över Vallentuna, men ytterligare ett överlägg har inför denna rapport gjorts över Åby då den nya korsningen även berör dessa delar. Kartöverlägget över Vallentuna kyrka med omnejd är upprättad av länsstyrelsen i Stockholms län och visar landskapet under någon del av 1600-talet. Överlägget på ägora tillhörande enheten Åby är upprättad av Stockholms läns museum utifrån storskifteskartan 1780-81 (LMV akt 38, Vallentuna socken). Dessa båda överlägg har fogats ihop trots att tidsskillnaden mellan dem är tämligen stor och att passformen ej är helt överensstämmande. Anledningen till sammanfogningen är att visa hur den planerade plankorsningen ungefär förhåller sig till ovan nämnda områden (bil 1).

Resultat

Utredningsområdet har inventerats och inga nya synliga lämningar kunde påvisas utöver de redan kända.

De ytor som bedömdes vara lämpliga för maskinschaktning utgjordes av två ytor (se ovan). Endast en liten del av åkermarken öster om roslagsbanan skulle komma att beröras av den nya korsningen varför tre schakt med en sammanlagd längd på 20 meter upptogs i den norra delen av området. Det som påträffades var singel/grus och ett modernt dike i schakt 5 samt ett mörkare moigt lager med enstaka kolstänk, järn (modernt) och tegel i schakt 6. Detta lager var ca 0,1 meter tjockt och bedömdes ej vara av antikvariskt intresse (bil 2). Enligt det historiska kartöverlägget kan

Fig. 3. Del av kommunens detaljkarta med de schaktade ytorna markerade, skala 1:10 000.

man se att dessa schakt endast berör ängsmark som saknar bebyggelse. Området är beläget ca 13 meter över havet.

Intill och öster om kyrkan grävdes fyra schakt med en sammanlagd längd på sjutton meter. Redan i schakt 1 kunde ett mörkt moigt kolrikt lager ses. För att kunna bedöma vilken typ av lager det rörde sig om grävdes detta igenom med maskin ner till anläggningsnivå. Lagret var 0,5 meter tjockt och innehöll i de övre skikten tegel, järnfragment, obrända ben och keramik från 1600 och/eller 1700-talet. Dessa fynd tillvaratogs ej. I botten av lagret i schakt 1 påträffades även en rund, ca 0,4 meter stor, mörkfärgning med stenar i fyllningen. Detta tolkades vara ett stolphål. I botten av det mörka lagret, på samma nivå som stolphålet, påträffades även en keramikskärva med tämligen grov magring, vilken tillvaratogs. Skärvan bedömdes vara ett hårt bränt A-gods, d.v.s. en skärva av förhistorisk typ. Lagret bedömdes vara ett avsatt och tämligen homogent kulturlager (bil 2).

I schakt 2 påträffades samma mörka kulturlager, men det grävdes ej igenom då dess karaktär redan var bedömd i schakt 1.

Schakt 3 saknade dock det mörka moiga lagret, men här kunde istället en ansamling med 0,1-0,2 meter stora stenar ses. Runt stenarna fanns mörkare mo vilket gav bedömningen att anläggningen var nedgrävd. Stenansamlingen/anläggningen bedöms kunna tillhöra samma fas som bebyggelselämningarna eller vara äldre. I botten på schakt 3 fanns även enstaka fynd av bränd lera.

I fyllningen av schakt 4 påträffades enstaka tegelflisor.

Tolkning

Schaktningen öster om Roslagsbanan kunde inte påvisa några lämningar varför denna del bedöms vara fri från fornlämning. Vid kyrkan kunde däremot flera indikationer ses, då i form av kulturlager, anläggningar och fynd. Schakten tangerar här bebyggelseområde Raä 456 vilket delvis daterats till mitten av 1600-talet (se ovan).

Om man studerar det historiska kartöverlägget från 1600-talet så finns det ingen bebyggelse på samma plats som Raä 456 belägenhet (bil 1). Detta är dock ingen garanti för att det inte funnits någon bebyggelse. Kanske har det funnits små ekonomibyggnader tillhörande prästgården eller andra byggnader som uppförts i samband med att gravkoret byggdes i söder under 1680-talet.

Att slagg påträffats på platsen indikerar eventuellt att en smedja eller ett gjuteri funnits någonstans i närheten. Att vi påträffade keramik av BII:y-typ i schakt 1 kan ev. styrka att det rör sig om bebyggelselämningar från åtminstone 16-1700-tal. Stolphålet och skärvan av A-godstyp i botten av schakt 1 samt den brända leran i schakt 3 indikerar att äldre lämningar delvis finns inom samma område. Keramik av A-godstyp brukar grovt dateras till förhistorisk tid, men den äldsta medeltiden brukar vara svår att belägga på landsbygden utifrån fyndmaterialet. En anledning är att den tidigmedeltida keramiken ser likadan ut som den förhistoriska keramiken. Utifrån detta resonemang kan den "förhistoriska" skärvan alltså även vara tidigmedeltida. Stockholms läns museum tolkar således spåren som att det bl.a. finns lämningar från vikingatid-tidig medeltid öster om kyrkan. Det kulturlager som påträffades vid schaktning finns på båda sidor om gång- och cykelvägen och fortsätter sannolikt vidare mot norr, in på fastighetstomten, där runstensfragment Raä 391 finns.

I och kring kyrkan finns flera fragment av runstenar (se ovan) varför Stockholms läns museum gör bedömningen att det inte är omöjligt att finna ytterligare runstensfragment vid en eventuell exploatering. Vid utredningsschaktningen granskades ett flertal av de stenar som grävdes upp men inga nya fragment kunde dock påvisas. Den fastighet som innehåller runstensfragment Raä 391 är terrasserad och delvis uppbyggd av stenar. Enligt den grundkarta som museet erhållit ser det ut som att denna stenrika terrass kommer att beröras av den planerade gång- och cykelvägen. Här finns alltså goda möjligheter att påträffa nya runstensfragment.

Referenser

SGU. 1974. *Sveriges Geologiska Undersökning*. Geologiska kartbladet Uppsala SO. Serie Ae nr 10. Stockholm.

Sjösvärd, L. 1985. *Rapport, Prästgården 1:1, Klockaregården 1:2, Vallentuna sn, Uppland*. 1984. Raä, UV Mitt.

Tekniska och administrativa uppgifter

Stockholms läns museums dnr:	2001:084
Länsstyrelsens beslut dnr:	2021-01-13311
Ekonomiska kartans blad:	11 I 0 f Vallentuna
Belägenhet:	X 6603,45 Y 1628,6
Höjdsystem:	RH 70
Undersökningsperiod:	November 2001
Arkeologisk personal:	Göran Werthwein (fält- och rapportansvarig) och Anders Ericsson
Kommun:	Vallentuna
Socken:	Vallentuna

Bilaga 1. Historiskt kartöverlägg

Två olika kartöverlägg har sammanfogats till en karta. Observera att gränsen mellan Åby och Vallentuna/Rickeby ej stämmer då originalkartorna är gjorda med olika precision och noggrannhet. Det ungefärliga läget för plankorsningen är inritad. Överlägget för Vallentuna prästgård, Rickeby m.fl. är upprättad av Länsstyrelsen i Stockholms län medan överlägget för Åby är upprättad av Stockholms läns museum.

Bilaga 2. Tabell över schakt, anläggningar och fynd

Schakt	L	B	Dj	Material	Anl	Fynd	Övrigt
1	3	1	0,75	Mylla, därunder lera ca 0,15 m tj, därunder mörkt moigt lager med kol och sot ca 0,5 m tjockt.	Stolphål, K-lager	Obr ben, järn, tegel, keramik (A-gods & BII:y)	Anläggningen var belägen ca 1 m från västra schaktkanten.
2	3	1	0,25	Mylla, därunder lera ca 0,15 m tj, därunder mörkt moigt lager med kol och sot (ej genomgrävt).	K-lager	K-lager	
3	6	1	0,3-0,5	Mylla, därunder mo ca 0,25 m tj.	Sten-ansamling	Bränd lera	Anläggningen var belägen centralt i södra schaktkanten. Stenstorlek: 0,1-0,2 m. Anläggningens fyllning var mörkare mo. Den fortsatte vidare mot söder. Enstka br lera i botten.
4	5	1	0,3-0,5	Mylla, därunder grusig mo och mot botten lerig mo.		Tegel	Tegel i fyllningen, annars fyndtomt.
5	7	1	0,3	Åkermark. Under ploglager i V påträffades ett "dike" fyllt med singel. Under plogdjup fanns lera.			
6	5	1	0,4-0,5	Åkermark. Under ploglager fanns ett mörkare moigt lager, ca 0,1 m tjockt med enstaka kol. Därunder kom lera.		Tegel, järn	Det mörka lagret innehöll modernt järn samt tegelflis varför lagret tolkas vara recent.
7	8	1	0,3	Åkermark. Under plogdjup fanns lera.		Tegel	Teglet påträffades i ploglager.